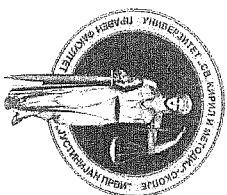

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ „ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ – СКОПЈЕ

ГОДИШНИК

НА ПРАВНИОТ ФАКУЛТЕТ
„ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ ВО СКОПЈЕ

ANNUAIRE
DE LA FACULTÉ DE DROIT
„JUSTINIANUS PRIMUS“ DE SKOPJE

ВО ЧЕСТ НА
ПРОФ. Д-Р ПЕТАР МАНГОВСКИ

Скопје 2016

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
L'UNIVERSITE "ST CYRILLE ET METHODE" – SKOPJE

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ.КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ „ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ – СКОПЈЕ

ГОДИШНИК
НА ПРАВНИОТ ФАКУЛТЕТ
„ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ ВО СКОПЈЕ

ГОДИШНИК	ТОМ 55	СКОПЈЕ SKOPJE	2016
----------	--------	------------------	------

ANNUAIRE
DE LA FACULTE DE DROIT
"IUSTINIANUS PRIMUS" DE SKOPJE

ГОДИШНИК
НА ПРАВНИОТ ФАКУЛТЕТ
„ЈУСТИНИЈАН ПРВИ“ ВО СКОПЈЕ

РЕДАКЦИСКИ ОДБОР

Уредник:

проф. д-р Васил Тулурковски (Македонија)

Уредувачки одбор:

проф. д-р Љубомир Д. Фрцкоски (Република Македонија)
проф. д-р Сашо Георгиевски (Република Македонија)
проф. д-р Тајјана Петрушевска (Република Македонија)
проф. д-р Тони Дескоски (Република Македонија)
проф. д-р Алберто Гаспарини (Република Италија)
проф. д-р Андреа Каргени (Република Италија)
проф. д-р Василка Санџин (Република Словенија)
проф. д-р Маја Сершиќ (Република Хрватска)
проф. д-р Ивана Крстиќ (Република Србија)
доц. д-р Антонија Петричушиќ (Република Хрватска)
доц. д-р Бојана Чуцковиќ (Република Србија)

Секретар:

доц. д-р Елена Михајлова Стратилати

Правен факултет

„Јустинијан Први“ – Скопје

Печати: АКАДЕМСКИ ПЕЧАТ

Тираж: 150

ВО ЧЕСТ НА
ПРОФ. Д-Р ПЕТАР МАНГОВСКИ

Објавувањето на овој Годишник и подготовката на трудови чии што автори се вработени на Правниот факултет „Јустинијан Први“ - Скопје е во рамки на Проектот “Евроинтеграција на општествениот, правниот и политичкиот систем на Република Македонија”.

Скопје 2016

1. Суецкиот Канал, хабилитациски труд на Правниот факултет во Скопје;
2. На денот на ОН, Скопје, 1952 и 1953;
3. Макартизамот во САД, Скопје, 1953;
4. Длаго-египетската спогодба за Суецкиот канал, Скопје, 1954;
5. Меѓународните аспекти на Блискиот Исток, Скопје, 1956;
6. Аузенхауеровата доктрина за Средниот Исток, Скопје, 1957;
7. Превентивен режим на Суецкиот Канал и национализација на Суецката компанија, Скопје, 1958;
8. Борба за контролет на Средниот Исток, Скопје, 1959;
9. Британско-исландскиот спор околу ширината на територијалното море, Скопје, 1959;
10. Создавањето на ООН, Белград, 1961;
11. Евијанските спогодби, Скопје, 1962;
12. Организацијата на африканското единство, Скопје, 1963;
13. Арапската лига, Белград, 1963;
14. Меѓународно јавно право, прв учебник по предметот меѓународно јавно право на македонски јазик, Скопје, 1975.

3. Заклучок

Пореди севкупното стручно, научно, апликативно, општествено и политичко, воопшто, животно дело на проф. д-р Петар мантовски, со овој Зборник вработените и студентите на Правниот факултет *„Јустинија Први“* му изразуваат огромна благодарност, длабока почит, всушност пиетет на сопствениот професор и колега.

СОДРЖИНА

ЗА ЖИВОТОТ И ДЕЛОТО НА ПРОФ. Д-Р ПЕТАР МАНТОВСКИ	VII
1. проф. д-р Јасна Вачовска – Недеќ, проф. д-р Тајана Петрушевска СОЦИОЛОШКИТЕ КОНТЕКСТИ НА ТРАНСФОРМАЦИЈАТА НА МЕДИУМСКИТЕ СИСТЕМИ ВО УГОСТИОЧНА ЕВРОПА ВО ПОСЛЕДНАТА ДЕЦЕНИЈА ОД ИЗМИНАТИОТ МИЛЕНИУМ	1
2. проф. д-р Асјан Бијали ПРИЗНАВАЊЕ И ИЗВРШУВАЊЕ НА СТРАНСКИТЕ СУДСКИ ОДЛУКИ (ПРЕСУДИ)	19
3. доц. д-р Даниела Блажевска ГОВОРОТ НА ТЕЛОТО ВО ПОЛИТИЧКОТО ГОВОРНИШТВО	33
4. Душан Бојчев ДИПЛОМАТИЈА И ДИПЛОМАТСКИ ПРОТОКОЛ	43
5. м-р Ана Виткова ПРЕИСПИТУВАЊЕ НА НОВАТА ЈАВНА ДИПЛОМАТИЈА	59
6. проф. д-р Поликсена Гавроска ПОСЕДНИОТ МЕТОД НА МЕЃУНАРОДНОТО ПРИВАТНО ПРАВО	69
7. проф. д-р Димитар Гелев КАЖИ ЗОШТО МЕ ОСТАВИ	81
8. проф. д-р Сашо Георгиевски ВАЖЕЧКИТЕ ПРАВИЛА ОКОЛУ РЕЗЕРВИТЕ НА МЕЃУНАРОДНИТЕ ДОГОВОРИ И ПРЕЛИМИНАРНИОТ НАПРТ НА ВОДИЧ ЗА НИВНА ПРИМЕНА НА КОМИСИЈАТА ЗА МЕЃУНАРОДНО ПРАВО: КОЛКУ КОМИСИЈАТА УСПЕВА ДА ОДГОВОРИ НА СОВРЕМЕНИТЕ ЗАПАГАЊА ЗА ИЗМЕНА НА ПОСТОЈНИОТ РЕЖИМ?	89
9. проф. д-р Јадранка Дабовиќ Анастасовска, проф. д-р Ненад Гавриловиќ МОДАЛИТЕТИ НА ПРАВНАТА ЗАШТИТА НА ПОТРОШУВАЧИТЕ ОД НЕЧЕСТИТЕ ДОГОВОРНИ КЛАУЗУЛИ ВО ЕВРОПСКОТО ПРАВО И ПРАВНИТЕ СИСТЕМИ НА ЗЕМЛИТЕ НА РЕГИОНОТ: СОСТОЛБИ И ПЕРСПЕКТИВИ	117
10. проф. д-р Борче Давитковски, проф. д-р Ана Павловска-Данева, доц. д-р Ивана Шумановска-Спасовска, доц. д-р Елена Давитковска ПОЛОЖБА И УЛОГАТА НА ЈАВНАТА АДМИНИСТРАЦИЈА ВО СИСТЕМОТ НА ПОДЕЛБА НА ВЛАСТА ВО САД	139
11. проф. д-р Тони Дескоски, доц. д-р Вангел Доковски ТРАДИЦИОНАЛНИ ТОЧКИ НА ВРЗУВАЊЕТО КАЈ ВОНДООГОВОРНАТА ОДГОВОРНОСТ ЗА ШТЕТА	157

12. доц. д-р Иванка Додовска МИРОВНАТА КОНФЕРЕНЦИЈА ВО ПАРИЗ, 1919 ГОДИНА	173	25. д-р Данчо Марковски ПРАКТИКА ВО ДИПЛОМАТСКАТА КОМУНИКАЦИЈА НА ДРЖАВИТЕ	379
13. проф. д-р Мишо Докмановиќ ГРЧКО - АМЕРИКАНСКИТЕ ОДНОСИ ВО ПРВАТА ПОЛОВИНА НА XX ВЕК	185	26. проф. д-р Никола Маговски ПРИДОНЕС НА ОБЕДИНЕТИТЕ НАЦИИ ВО ЗАШТИТА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА	405
14. проф. д-р Родна Живковска ТРАНСФОРМАЦИЈА НА ПРАВОТО НА ТРАЈНО КОРИСТЕЊЕ НА ГРАДЕЖНОТО ЗЕМЈИШТЕ ВО ПРАВО НА СОПСТВЕНОСТ ИЛИ ПРАВО НА ДОЛГОТРАЕН ЗАКУП СОГЛАСНО ЗАКОНОТ ЗА ПРИВАТИЗАЦИЈА И ЗАКУП НА ГРАДЕЖНОТО ЗЕМЈИШТЕ ВО ДРЖАВНА СОПСТВЕНОСТ	199	27. проф. д-р Дејан Мицковиќ, доц. д-р Ангел Ристов КОДИФИКАЦИЈА НА ГРАЃАНСКОТО ПРАВО ВО ЕВРОПА – УТОПИЈА ИЛИ РЕАЛНОСТ	413
15. доц. д-р Елена Игновска ЕТИЧКИ И ПРАВНИ АСПЕКТИ НА ПРИМЕНАТА НА НОВИТЕ РЕПРОДУКТИВНИ ТЕХНОЛОГИИ	213	28. проф. д-р Владимир Митков УСТАВНОСТА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	435
16. доц. д-р Александар Јовановски ФИЛОЗОФСКИТЕ ОСНОВИ НА ТЕОРИЈАТА ЗА ДЕЛИБЕРАТИВНА ДЕМОКРАТИЈА	231	29. доц. д-р Елена Михајлова Стратилати МАКЕДОНСКИОТ УНИВЕРЗИТЕТ	445
17. проф. д-р Гордан Калајлиев УЛОГАТА НА ЈАВНОТО ОБВИНИТЕЛСТВО И СУДОТ ВО КОНТРОЛАТА НАД ПОЛИЦИЈАТА	251	30. д-р Елена Нешовска Косева РАМНИОТ ДАНОК ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	457
18. проф. д-р Тања Каракамишева-Јовановска ОД ВНАТРЕ-ПАРТИСКА ДЕМОКРАТИЈА ДО ОТВОРЕНИ ИЗБОРНИ ЛИСТИ	265	31. проф. д-р Весна Пендовска, м-р Александар Јосимовски МОДЕРНИЗАЦИЈАТА НА ЦАРИНСКИ ЗАКОН НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА И НЕГОВОТО ВЛИЈАНИЕ НА ЦАРИНСКО ПРАВО НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	469
19. м-р Катерина Климоска ПРИМЕНА НА ИНТЕЛЕКТУАЛНАТА СОПСТВЕНОСТ ВО РАЗВОЈНО ОРИЕНТИРАНИТЕ УНИВЕРЗИТЕТИ ВО СЕДИНЕТИТЕ АМЕРИКАНСКИ ДРЖАВИ И ВО ДРЖАВИТЕ ЧЛЕНКИ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА	277	32. проф. д-р Татјана Петрушевска, м-р Марјан Попески МОРГЕНТАУ И СПОРОТ МЕЃУ РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И РЕПУБЛИКА ГРЦИЈА	487
20. м-р Катерина Кочковска НОВИТЕ РЕПРОДУКТИВНИ ТЕХНОЛОГИИ И МОРАЛНИТЕ ДИЛЕМИ КОИ ТИЕ ГИ НАМЕТНУВААТ	295	33. проф. д-р Вlado Поповски СОВЕТСКАТА БАЛКАНСКА ПОЛИТИКА МЕЃУ ДВЕТЕ СВЕТСКИ ВОЈНИ	507
21. м-р Нагалија Кукоска РЕТРИБУТИВНА ТРАНЗИЦИОНА ПРАВДА	315	34. доц. д-р Тина Пржеска СУБЈЕКТИТЕ КАКО ПРЕТПОСТАВКИ ЗА НАСТАНУВАЊЕ НА ПРАВОТО НА ДОГОВОРЕН ЗАЛОГ	521
22. проф. д-р Александра Максимовска, д-р Елена Нешовска Косева ОПШТИНИТЕ И ИЗЛЕЗОТ НА ПАЗАРОТ НА КАПИТАЛ: ПРИМЕНА НА ИСКУСТВА ОД КОМПАРАТИВНОТО ЗАКОНОДАВСТВО	333	35. доц. д-р Ирина Рајчиновска Пандева АМЕРИКАНСКАТА ПОЛИТИКА ВО ИСТОЧНИОТ МЕДИТЕРАН – РЕАЛНО ЗАИНТЕРЕСИРАНА ИЛИ ПРЕВЕНТИВНА	539
23. проф. д-р Кики Мангова Поњавиќ ФИНАНСИСКИ РЕФОРМИ ВО МАКЕДОНИЈА И МЛАДОТУРСКОТО ДВИЖЕЊЕ	349	36. доц. д-р Ангел Ристов ПОЈАВА И ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ НА ПРАВНИТЕ ЛИЦА	553
24. проф. д-р Данче Манолева Митровска ОДОБРУВАЊЕ НА ПЛАНОТ ЗА РЕОРГАНИЗАЦИЈА НА СТЕЧАЈНИОТ ДОЛЖНИК	365	37. доц. д-р Ангел Ристов, д-р Лазар Јовевски НАДОМЕСТУВАЊЕ НА ШТЕТА ПРИЧИНЕТА ВО РАБОТЕН ОДНОС	563

38. проф. д-р Марика Ристовска КАРАКТЕРИСТИКИ НА ИТАЛИЈА КАКО ОБЛИК НА ПАРЛАМЕНТАРНА РЕПУБЛИКА И РЕГИОНАЛНА ДРЖАВА	575
39. ас. м-р Илџија Руменов ПОСТАПКА ЗА ВРАЌАЊЕ НА ДЕТЕТО СОГЛАСНО ХАШКАТА КОНВЕНЦИЈА ЗА ГРАЃАНСКО-ПРАВНИТЕ АСПЕКТИ НА МЕЃУНАРОДНОТО ГРАДНУВАЊЕ НА ДЕЦАТА ОД 1980 ГОДИНА	589
40. доц. д-р Дарко Спасевски ЕВРОПСКАТА ПРИВАТНА КОМПАНИЈА И ЕВРОПСКАТА ПРАВНА РАМКА	603
41. проф. д-р Љиљана Спировиќ - Триленовска СУДСКИ ТЕСТАМЕНТ	617
42. доц. д-р Јелена Трајковска-Христовска УМЕТНОСТА НА ДОНЕСУВАЊЕТО НА ЗАКОНИТЕ ВО ОБЕДИНЕТОТО КРАЛСТВО	629
43. проф. д-р Рената Тренеска-Дескоска УСТАВНИОТ СУД И "ПРАВНИТЕ ЗЕМЛОТРЕСИ" ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	647
44. м-р Маре Ушкоска ЛОВИРАЊЕ ВО МОДЕРНАТА ДИПЛОМАТИЈА	661
45. проф. д-р Љубомир Д. Фрчкоски ЗА ПОТЕКЛОТО И КАРАКТЕРОТ НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА	673
46. доц. д-р Илина Ценеvsка КОНЦЕПТОТ НА „ПРАВДА ЗА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА“ ВО ЕКОЛОШКОТО ПРАВО	683
47. доц. д-р Ана Чулска-Станишковиќа РЕЦЕНТНИ АСПЕКТИ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЈАТА	695
48. доц. д-р Катерина Шапкова МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАПИ ЗА ОПРЕДЕЛУВАЊЕ НА ТРАНСАКЦИСКИТЕ ТРОШОЦИ	709
49. м-р Тајана Штерјева СИСТЕМИ НА ВОНПРЕДНА РЕВИЗИЈА – КОМПАРАТИВЕН ПРЕГЛЕД	723

проф. д-р Јасна Бачовска - Нелиќ*
проф. д-р Тајана Петрушевска**

СОЦИОЛОШКИТЕ КОНТЕКСТИ НА ТРАНСФОРМАЦИЈАТА НА МЕДИУМСКИТЕ СИСТЕМИ ВО ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА ВО ПОСЛЕДНАТА ДЕЦЕНИЈА ОД ИЗМИНАТИОТ МИЛЕНИУМ

1.02. прегледна научна статија

Клучни изрази: социолошки контекст; медиумски систем; нови медиуми; национални медиуми; транснационализација на медиумите; масовни медиуми; медиумски мрежи; вмрежена економија; комуникации; комуникациски технологии; комуникациско општество; информации; информативно општество; глобализација; ИНТЕРНЕТ; ИНСТАГРАМ; национални и меѓународни агенции за информирање; национални и меѓународни невладини организации за информирање; МИА; УРП; МТВ; ЕУ; ЕСП; политички акти на ЕУ за информативното општество; ЈИЕ; наворешнополитичка/меѓународно-политичка заедница

Key words: sociological context; media system; new media; national media; transnationalization of media; mass media; media networks/media networking; network economy; communications; communication technologies; communication society; information society; globalization; INTERNET; INSTAGRAM; national and international information agencies; national and international non-governmental information organizations; MIA; URP; MTV; EU; ESP; EU political documents on information society; SIE; Foreign Policy Community/International Police Community

Вовед

1. Политичките промени во 90-тите години од минатиот век беа суштествени за Југоисточна Европа. Државите во овој регион макотрпно работea на радикално реструктурирање на севкупноста на своите претходни (социјалистички) политички, економски и правни системи. Тој транзиционен и историски уникатен проект на комплетно општествено рекомпонирање во максимално стеснета временска рамка продуцираше и не помалку значајни промени во вредноста и во културолошка смисла. На глобално ниво беше развиена догорташ непоимлива, исклучително брза, интрапланетарна комуникација, како надградба врз мета интензивниот развиток практично на сите науки, техники и технологии – т.н. нови медиуми (satelitската и кабелската телевизија,

* Вонпред професор, Правен факултет "Јустинијан Први", Скопје.
** Редовен професор, Правен факултет "Јустинијан Први", Скопје.

проф. д-р Тони Деџоски*
доц. д-р Вангел Доковски**

ТРАДИЦИОНАЛНИ ТОЧКИ НА ВРЗУВАЊЕТО КАЈ ВОНДОГОВОРНАТА ОДГОВОРНОСТ ЗА ШТЕТА

1.01 изворна научна статија

-апстракт-

Во оној момент кога вондоговорниот однос ќе ги надмине границите на една држава и истиот во себе ќе вклучи странски елемент, пред истиот да биде мериторно регулиран, потребно е да се определат меродавното материјално право според кое токму тој однос ќе биде мериторно регулиран.

За разлика од непосредниот метод кој се користи во облигационото право (како и во секоја друга гранка на внатрешното, супстанцијално право), според кој правата и обврските на страните веднаш се регулираат, при определувањето на меродавното право се користат специфични норми кои се познати под називот – колизиони норми. Токму колизионите норми се единствено карактеристични за меѓународното приватно право, како единствена гранка на позитивното право која за свој централен предмет на изучување го има определувањето на меродавното право (решавање на судирот на законите).

Во овој текст авторите вршат анализа на традиционалните точки на врзувањето кај вондоговорната одговорност за штета преку давање на целосен преглед на основните начела на меѓународното приватно право: правната сигурност и најтесната врска. Основната хипотеза која ја испитуваат авторите е дека развојот на општествените односи влијае во промената на сфаќањата во делот на меѓународното приватно право со кој се регулира судирот на законите за самата цел и улога на точките на врзувањето. Исто така, авторите вршат и анализа на разликите помеѓу државите кои припаѓаат на европскиот континентален правен систем, од една страна, и државите со англосаксонска правна традиција, во однос на нивните сфаќања за основите на класичните точки на врзувањето кај вондоговорната одговорност за штета.

Клучни зборови: вондоговорна одговорност, *lex loci delicti commissi*, *lex loci damni*, најтесна врска, вообичаено престојувалиште

* Доктор на правни науки, Редовен професор на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.

** Доктор на правни науки, Доцент на Правниот факултет „Јустинијан Први“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.

1. Воведни напомени -потребата за решавање на судирот на законите кај вондоговорната одговорност-

Граѓанскоправните деликти со странски елемент се природна појава на меѓународната размена на добра и услуги (посебно во туризмот) и другите меѓународни контакти. Иако не е пожелно, сепак, логично е дека се појавуваат голем број на граѓанскоправни деликти кои се поврзани со повеќе суверенитети.¹ Различните овластувања кои ги имаат странките во материјалното право за да расположат со своите права, придонесуваат и до различен степен на прифаќање на автономијата на војзата во меѓународното приватно право.

Секоја држава во светот го има сопствениот империум за правно нормирање на фактичките ситуации. Разликувањето на англисаксонскиот од европско континенталниот правен систем во суштина се сведува на структурното поставување на правилата и на тоа кој го креира правото. Правилата на материјалното право се концептираат за потребите за правниот сообраќај на секоја држава, имајќи ги притоа предвид и потребите за меѓународна соработка. Од друга страна, пак, развитокот на меѓународниот правен сообраќај води кон потребата од намалување на разликите кои постојат помеѓу правните системи. Секако дека истиот е тешко да биде постигнат низ процес на унификација на материјалните правила. Многу е полесен пристапот на изработка на модел-правила кои подоцна би биле користени од страна на националните законодавци.

Ако ја набљудуваме состојбата со материјалното право за вондоговорната одговорност за штета, ќе забележиме дека судирот на законите во прв ред се појавува како резултат на разликите помеѓу англисаксонската и европско континенталната правна традиција. Додека вондоговорната одговорност во англисаксонските држави е детално регулирана во делот на деликтното право, каде се наведени видовите на деликти од кои произлегува подоцна одговорноста за надомест на штета, европско континенталната правна традиција ја поставува основата за генерално противување на забрана за причинување на штета.

Покрај разликите кои постојат помеѓу англисаксонската и европската континенталната правна традиција, како што беше напоменато во делот за поминото определување на вондоговорната одговорност во правото на Европската унија, бројни се разликите и кои постојат помеѓу државите кои припаѓаат на иста правна традиција.² Така, основната одредба од Германскиот граѓански законик која ја регулира вондоговорната одговорност во Германија, членот 823 I, ги набројува граѓанските права, поточно правото на живот,

¹ Varnai Tibor, Bordaš Vespádet, Knežević Gašo, Ravić Vladimír, *Mednarodno prívatno pravo, dešeto izdanje*, Beograd, 2010, стр. 440.

² Поопширно за културните разлики во деликтното право во Европа види во Olfhant Ken, *Cultures of Tort Law in Europe*, Journal Of European Tort Law, August 2012, 3(2): стр. 147-157.

физички интегритет, здравјето, личната одговорност и сопственоста. За суловите, овие права се почетна точка при одлучувањето за надоместокот на штетата. Правата се „златна капија“ низ која тужителот влегува во арената во која се одлучува за неговиот спор. Ова стојалните има силно влијание врз судската практика за заштита на правата на оштетените: судот нема лесно да го одбие барањето доколку некое право на оштетените е повредено. Француското право, пак, од друга страна, не ги зема како појдовна основа правата, туку тоа го прави имплицитно, Касациониот суд со толкување на неколкуте одредби за одговорност содржани во Францускиот граѓански законик (*Code Civil*).³ Покрај наведените разлики постојат и разлики во делот на висината на надоместокот на штетата, но и во делот на сфаќањата за условите за исклучување на противправноста на однесувањето на штетникот.

Сето наведено нè наведува на заклучокот дека кога ќе настане приватноправен однос со странски елемент од кој произлегува обврска за надомест на штета, многу често ќе постојат разлики во делот на материјалното право со кој се регулира истата во однос на суверенитетите со кои е поврзан граѓанскоправниот однос.

Како пример можеме да ја земеме следната ситуација: државјанин на Република Македонија додека е во Лондон да проследи фудбалски натпревар од Премиер лига е повреден во меѓусебна пресметка на навивачите на двата спротивставени клуба, при што лицето кое му нанело повреда е државјанин на Романија кој живее во Англија. Македонскиот државјанин како оштетено лице има право да побара надомест на штета од лицето кое ја предизвикало штетата, а од наведените околности многу лесно можеме да забележиме дека постои странски елемент во граѓанскоправниот однос. Ако македонскиот државјанин поднесе тужба пред суд во Англија за надомест на штета против неговиот напаѓач, судијата во Англија со примена на правилата на Регултивата Рим II ќе треба најпрво да го квалификува односот како деликтен однос и да определи меродавно право. Секако дека не се исти ниту условите за надомест на штета кои постојат во правото на Англија, Република Македонија па и Романија, ниту, пак, висината на надоместокот на оштетеното побарување кое може да го добие македонскиот државјанин.

Исто така, поради можноста од преземање на штетно дејствие на територија на една држава и настанување на штетна последица на територија на друга држава, исто така, неминовно се појавува судир на законите. Сето тоа нè наведува на заклучокот дека разликите кои постојат во материјалното право на државите и правните традиции на кои припаѓаат, од една страна, и можноста слободно да се нагува, да се стапува во правни односи, да се врши прекугранична комуникација, од друга страна, широко ја отвора вратата за појава на судир на законите кај вондоговорната одговорност.

³ Van Den Cees, *European Tort Law and the Many Cultures in Europe*, *Private Law and the Cultures in Europe* edited by Thomas Wilhelmsson, Kluwer Law International, 2007, стр. 58.

2. Видови на класични точки на врзувањето кај вондоговорната одговорност за штета

Основната задача на меѓународното приватно право е да го реши настанатиот судир на законите. Ако го анализираме и целокупниот развикот на меѓународното приватно право, исто така, ќе можеме да заклучиме дека и самиот развикот во суштина се сведува на регулирање на судирот на законите. Основната цел секогаш била да се изнајде соодветно колизионо решение со кое приватноправниот однос ќе биде поврзан со држава со која односот е најтесно поврзан.

Сепак, во самата суштина на меѓународното приватно право е правната сигурност. Промовирањето на правната сигурност во насока на отстранување на правните ризици за бизнисот и останатите трансакции, преку пропишување на предвидливи правила на однесување, пред Првата светска војна се сметале многу поважна отколку борбата за правда и еднаквост. Дури по Првата светска војна, трендот на правна сигурност и во делот на правдата и еднаквоста започна силно да се развива. Во делот на меѓународното приватно право, правната сигурност се разгледува во појдовната основа (А), во методот кој е прифатен (Б) и во целта која треба да се постигне (В).⁴ Така, меѓународното приватно право претставува можност да се видаат предностите, недостатоците и детерминантите на неизбежната комплексноста која толку многу често произлегува од правната регулатива. Едноставноста на правото е секогаш посакувана затоа што овозможува правото да има лесен пристап до владеењето и со тоа владеењето да биде ефикасно.⁵ Од тие причини, се чини дека е вистинска уметност да се пронајдат соодветни точки на врзувањето за различни видови на приватноправни односи со странски елемент. Единствено соодветните точки на врзувањето ќе овозможат вистинско заживување на правните правила карактеристични за меѓународното приватно право. Сето тоа, зависи од ситуациите кои можат да настанат по повод еден приватноправен однос со странски елемент.

За нас, особено интересни се чинаат четири ситуации кои може да настанат кога суд на една држава расправа за вондоговорен однос со странски елемент и тоа се следните ситуации:

1. Судот да расправа за граѓанскоправен деликт кој е извршен на домашна територија и притоа истиот се смета за противправен според домашното право, но не и за противправен според правото на другите држави со кои е поврзан односот;

⁴ Neuhaus Heinrich Paul, *Legal Certainty versus Equity in the Conflict of Laws*, Law and Contemporary Problems Vol. 28, No. 4, New Trends in the Conflict of Laws (1963), стр. 797.

⁵ Little E. Laura, *Conflict of Laws Structure and Vision: Updating a Venerable Discipline*, Georgia State University Law Review: Vol. 31: Iss. 2, Article 1, 2014, стр. 256.

2. Судот да расправа за граѓанскоправен деликт кој е извршен на домашна територија и истиот да се смета за противправен и според домашното и според правото на другите држави со кои е поврзан односот;

3. Судот да расправа за граѓанскоправен деликт кој е извршен на територија на странска држава и истиот да се смета за противправен и според правото на државата каде е извршен граѓанскоправниот деликт и според домашното право;

4. Судот да расправа за граѓанскоправен деликт кој е извршен на територија на странска држава и се истиот да смета за противправен според правото на државата каде е извршен граѓанскоправниот деликт, но не и според домашното право и сите наведени ситуации се посебно интересни и можат да предизвикаат бројни контроверзии кои понекогаш би довеле до апсурдни резултати кога би се настојувало секогаш едно дејствие да е квалификувано како противправно и според правото на државата каде се расправа деликтот и според правото на државата каде е извршен деликтот. На тој начин се создава непотребна кумулација на условите на противправноста и истото придонесува за намалување на прагот на заштита на граѓанските субјективни права. Доколку, на пример, дејствието не смета за противправно и според правото на државата каде е извршен граѓанскоправниот деликт, во тој случај судијата би го одбил тужбеното барање иако настанала повреда на некое право на тужителот. Ако целта на правниот поредок е да ги заштити граѓанските субјективни права и да обезбеди соодветен надоместок во случај кога се повредени, тогаш пропишувањето на двојна кумулација на противправноста е само пречка кон нејзиното остварување.⁶ Токму поради тоа се појавува потребата од воспоставување на соодветни точки на врзување кои ќе претставуваат своевиден баланс помеѓу потребите и реалноста во правниот сообраќај.

Најчесто прифатени решенија во компаративното меѓународно приватно право во делот на определување на меродавно право за вондоговорна одговорност за штета се движат на линија помеѓу *lex loci delicti commissi*, *lex loci damni*, *lex fori*, принципот на најтесна врска, вообичаеното престојувалиште и од неодамна, автономијата на волјата. Автономијата на волјата се смета како современа точка на врзувањето и истага не е предмет на анализа на овој текст.

Доколку ги анализираме традиционалните точки на врзувањето за вондоговорната одговорност неизбежно ќе дојдеме до заклучокот дека истите се едностранни и водат до ситуации кои денес навистина тешко би можеле да се сметаат за прифатени. Ова особено се однесува на *lex loci delicti commissi* и *lex fori*.

⁶ Како класичен пример од судската пракса во кој примената на принципот на двојната кумулација на противправноста доведува до абсурдни ситуации, иако е користен како решение кое долго време било прифатено во англиското меѓународно приватно право се истакнува случајот на Филипс против Ајер (Phillips v. Eyre).

2.1. *Lex loci delicti commissi* – место на извршување на деликтот

Местото на извршување на деликтот се јавува како точка на врзувањето во XIV век за време на Бартолус. Во XVII век, центарот на колизионоправањата мисла се наоѓа во Холандија, принципот на *lex loci delicti commissi* добива поширока теоретска обработка во делото на Паулус Фрут.⁷ Примената на принципот *lex loci delicti* има доминантна улога во земјите од континентална Европа и беше прифатен во САД до неодамна.⁸ Опредувањата за примена на принципот се очигледни – суверенитетот на местото каде е извршен граѓанскоправниот деликт е оној кој е најзаниперсипран да се примени неговото право, затоа што е повреден неговиот правен поредок. Станува збор за практичен аспект од примената на принципот. Граѓанскоправниот деликт се извршува на определена територија и со истиот се повредува нормативниот пројект на местото каде е извршен.

Но, денес сè повеќе местото на извршување на граѓанскоправниот деликт е сосема случајно и принципот го губи своето значење. Местото на извршување на граѓанскоправниот деликт не е проблематичен кога сите елементи од кои произлегува тужбеното барање се наоѓаат на едно место.⁹ Но кога елементите се поврзани со различни суверенитети, во тој случај настанува ситуација кога местото на извршување на граѓанскоправниот деликт е сосема случајно. Во овој контекст, би сакале да го истакнеме случајот *Griffith v. United Airlines, Inc.*¹⁰ каде примената на принципот *lex loci delicti* е силно критикуван и е напуштен. Имено, на 11.7.1961 година Георге Намбрисџ (Џорџ Хабреџ) со место на живеење во Пенсилванија, патувал со авион од Филаделфија до Аризона. Авионот се срушил во Колорадо и Џорџ загинал. Превозникот, Корпорација од Делвер со седиште во Илиноис и главна дејност во Пенсилванија, бил тужен во Пенсилванија. Тужбата била против компанијата и неколку нејзини вработени за повреда на договор за безбеден превоз, затоа што компанијата и нејзините вработени со невнимателно однесување и лошо управување со компанијата придонеле за авионската несреќа и смртта на Џорџ. Општествените побарувања надомест на штета која го опфаќа и изгубениот приход на Џорџ. Понискиот суд на Пенсилванија преку примената на првото на Колорадо како *lex loci delicti* ги задолжил тужителите да го дополнат тужбеното барање затоа што според правото на Колорадо не постои штета за изгубен приход. Затоа што тужителите пропуштиле да го направат дополнувањето, нивната тужба била одбена. Но, постапувајќи по жалба, Врховниот суд на Пенсилванија, ја прифатил жалбата и ја променил одлуката на понискиот суд, на тој начин што наместо да се примени правото на Колорадо како *lex loci delicti*, применето е правото на Пенсилванија како право кое

има значајна врска со односот кој се расправа. Правото на Колорадо е оценето како прво кое е во случајна врска со односот, а доминантно на загинастиот и местото каде се наоѓал неговиот имот се ценети како врски кои го поврзуваат односот со право кое е во потесна врска отколку определеното право според *lex loci delicti*.¹¹

Како посебно интересен се истакнува и следниот проблем – квалификација на самиот *nomi место на извршување на граѓанскоправен деликт*. Што се подразбира под поимот место на извршување на граѓанскоправниот деликт, дали местото каде е преземено штетното дејствие или местото каде настанила последицата? Местото каде што настанила штетната последица – *lex loci delicti* во суштина е резултат на самата квалификација на *lex loci delicti* и сè почесто се прифаќа како точка на врзувањето во сè поголем број на извори на меѓународното приватно право. И токму *lex loci delicti* денес се смета за основна точка на врзувањето која води до примена на она право кадешто настанила штетата.

2.2. *Lex fori*

Правото на државата на судот – *lex fori* би ја означувало ситуацијата кога судот на државата каде се расправа и одлучува по приватно правен однос со странски елемент го применува сопственото материјално право.¹² На тој начин, судот иако би применувал колизиони норми за определување на меродавно право, точката на врзувањето секогаш би го обврзувала да го примени домашното право. Со тоа судот ќе создаде состојба во која и на случаи кои не би биле навистина поврзани со суверенитетот на кој припада судот, да се регулира согласно правилата за вондоговорна одговорност. Ако го прифатиме ставот дека регулирањето на вондоговорната одговорност означува регулирање на повреда на нормативниот поредок на државата и воспоставување на состојба која постоела пред повредата или исплатата и воспоставување на надоместок на општествинот, во тој случај логички се поставува прашањето зошто да се примени по секоја цена домашното право? Потребно е да истакнеме дека опрадувањата за примена на домашното материјално кривично право во ситуациите на извршување на кривичен дело на ниту еден начин не можат да се применат во ситуацијата на извршување на граѓанскоправен деликт. Кај граѓанскоправниот деликт степенот на повреда на првото од сосема различен карактер и степен на загрозување на правниот поредок и пошироките општествени интереси е на понизок степен и делокруг. Опредувањата за широката примена на принципот на *lex fori* за определување на меродавно право за вондоговорна одговорност во минатото единствено може

⁷ Тарооска Попиксена, *Меѓународно приватно право – судир на закони*, Скопје, 2002, стр. 142.

⁸ McClean David, *The Conflict of Laws, fourth edition*, London, 1993, стр. 278.

⁹ Briggs Adian, *The Conflict of Laws, second edition*, Oxford, 2008, стр. 187.

¹⁰ Одлуката на Врховниот суд на Пенсилванија е достапна на следниот линк: http://www.leagle.com/decision/1964417416ral_1417.xml/GRINGITN%20v.%20UNITED%20AIR%20LINES,%20INC.

¹¹ *Lex Loci Delicti Rejected In Torts Conflicts Of Law - Griffith v. United Airlines, Inc.*, 25 Maryland Law Review, 238 (1965), стр. 238-248.

¹² Поопширно види кај: Szaszty Sierhen, *The Basic Connecting Factor in Intentional Cases in the Domain of Civil Procedure*, The International and Comparative Law Quarterly Vol. 15, No. 2 (April, 1966), стр. 436-456.

да заклучиме дека се должи на сфаќањата за тесната врска помеѓу граѓанскиот деликт и кривичното право. Но денес, тие сфаќања се напуштени и истите не можат повеќе да служат како основа за примена на *lex fori*.

Главните критики во однос на примената на *lex fori* како точка на врзувањето, кога деликтот е извршен во странство, можеме да ги вброиме во три групи:

1. Критики во однос на противправноста на однесувањето на едно лице;
2. Критики во однос на широката примена на домашното право и
3. Критики во однос на можноста од предизвикување на зголемен *forum shopping*.

Според **Jonh O'Brien** (Дон О'Брајан), проблемите во примената на принципот *lex fori* се во можноста тужениот да се смета за одговорен според *lex fori* за дејство на пропуштање кое не се смета за деликт во странската држава каде е извршен деликтот како и создавање на ситуација во која државата на судот смета дека има одреден степен на културна супериорност над останатите држави. Во услови на однесување на основите за меѓународна надлежност, примената на *lex fori* може да предизвика засилена појава на *forum shopping*.¹³ Така, тужителите секогаш би одбирале да побараат правна заштита пред суд на држава чие материјално право би им овозможило повисок надомест за граѓанскоправниот деликт, но и кое предвидува широк круг на дејствија кои се квалификуваат како граѓанскиправен деликт.

Наведената, трета критика во однос на примената на *lex fori* во делот на вондоговорната одговорност, денес можеме да кажеме дека е релативизирана со прифаќањето на автономјата на волјата на страните во делот за определување на меродавно право. Странките денес можат да изберат меродавно право за регулирање на вондоговорната одговорност за штета и на тој начин повторно да предизвикаат примена на право кое е поповолно за нив. Секако дека истото не означува дека кога ќе се избере меродавно право на држава на суд и судот на таа држава ќе биде надлежен *in concreto*, туку се создава можност целта која би се постигнувала за примена на *lex fori* преку *forum shopping*, да може да се постигне со избор на меродавно право.

Принципот на *lex fori* компаративно погледнато е прифатен во делот на противправноста на граѓанските деликти кои се извршени во странство, а за кои се расправа и одлучува пред домашен суд. Токму преку принципот на *lex fori* е воведен условот за кумулација на противправноста или т.н. двојна противправност. Станува збор за принцип кој е воведен за прв пат во англиското меѓународно приватно право преку случајот *Filips v. Eyre* (Филипс против Ајер).¹⁴ Ејре (Ајер) бил гувернер на Јамајка во времето кога во оваа колонија имало побуна. При задолжувањето на побуната тој и неговите лојални војници ги повредиле граѓанските права на Philips (Филипс) – противправно го лишиле од слобода. Во времето на нападот и противправното лишување од слобода

¹³ Поопширно види во O'Brien John, *Conflict of Laws, second edition*, London&Sydney, 1999, стр. 379.

¹⁴ Phillips v. Eyre, L. R. 6QB 1, 1869.

да на Philips (Филипс), наведените дејствија биле противправни и според правото на државата на судот на одлучување – Англија и според правото на местото каде бил извршен граѓанскоправниот деликт – Јамајка. Меѓутоа, подоцна парламентот на Јамајка донел Закон за амнестија и споменатите деликти, вклучуваќи го и дејствието кој го извршил гувернерот Ејре (Ајер), не се сметаат за противправни. На тој начин противправноста останала да постои само во правото на државата на судот, но не и во правото на местото на извршување на граѓанскоправниот деликт. Тужбените барања за надомест на штета за напад и противправно лишување од слободна биле одбиени затоа што не бил исполнет условот на двојна кумулација на противправноста. На тој начин, примената на *lex fori* била оправдувана дека е единствено во функција на задоволување на правдата затоа што домашен суд одлучувал за дејствије кое не било противправно во државата каде е извршено истото, што само по себе означува привилегирање на положбата на лицето кое го извршило граѓанскоправниот деликт.

Во овој дел, потребно е да истакнеме и дека во државите во кои традиционално бил прифатен принципот на *lex fori*, а подоцна заменет со *lex loci damni* (на пример Канада, Велика Британија и Австралија), на судовите им постојат т.н. домашни средства за повторно да го применат домашното право. Mortenes (Мортенс) како домашни средства со кои ќе се примени *lex fori* ги наведува следните четири:

1. Квалификација на односот како однос кој не е вондоговорен и примена на *lex fori* според колизиона норма која не се однесува на вондоговорната одговорност;
2. Идентификување на државата на судот како место на извршување на граѓанскоправниот деликт – тогаш односот е регулиран според *lex fori* како *lex loci delicti*;
3. Квалификување на прашањето како прашање од процесна природа кое се регулира според *lex fori* како така квалификувано прашање и
4. Повикување на јавниот поредок како оправдување за непримена на правото определено како меродавно според *lex loci delicti* и на тој начин примена на *lex fori*.¹⁵

Секако дека во државите во кои примената на институтот на возвраќање и упатување (*renvoi*)¹⁶ не е исклучена во делот на вондоговорната одговорност, исто така, може да се користи споменатиот институт како домашно средство кое ќе придонесе за примена на *lex fori*.

¹⁵ Mortenes Reid, *Homing Devices in Choice of Tort Law: Australian, British and Canadian Approaches*, International and Comparative Law Quarterly, Vol. 55, No. 4 (Oct., 2006), Oxford University Press, стр. 841.

¹⁶ Поопширно за доктрината на *renvoi* (возвраќање и упатување) види кај: Bate Pawley John, *Notes of the Doctrine of Renvoi in Private International Law*, London, 2012 (originally published 1924).

2.3. Принципи на најтесна врска – соодветно право (*the proper law doctrine*)

Принципот на најтесна врска во меѓународното приватно право во делот на вондоговорната одговорност за штета се јавил како резултат на критиките од прикрената на *lex loci delicti*. За разлика од државите со европска правна традиција, каде принципот на *lex loci delicti* се има задржано како доминантен принцип се до неодамна, во англисоаксонската правна традиција, подложувањето на силни критики на наведените принципи придонело до напуштање на истиот и прифаќање на принципот на најтесна врска како соодветно решение. Овој заклучок можеме особено да го примениме на ситуацијата во САД, каде под влијание на судската практика, догипоцифатениот принцип на *lex loci delicti* е заменет со принципот на најтесната врска.¹⁷ Соодветен одек новиот принцип има и во англиското право, иако одекот не довел до напуштање на догипоцифатениот принцип на *lex loci delicti*.¹⁸

Принципот на најтесна врска не е концепт кој е непознат во делот на судирот на законите кај договорните односи со странски елемент. И самата појава на концептот се врзува со договорните односи. Целта е секако иста – појава на односот со правото на државата со кој е во најтесна врска, односно да се поврзе односот со правото на државата на односот. Притоа, на судот му се остава кадешто е центарот на правителствата на односот. Притоа, на судот му се остава можност самиот да оцени на кој од составните елементи ќе му го даде пресудното значење и на тој начин ќе определи кое право е најмногу заинтересирано да биде во примена со оглед на тесната врска која настанала по повод причинувањето на граѓанскоправен деликт и правото кое е во примена. Најилустративен пример за ова е на контактите кои ги има еден граѓанско-правен деликт при определувањето на меродавното право можеме да видиме во случајот на *Sayers v. International Drilling Co.* (Сайерс против Интернационал Дрilling Ко.). Во одлуката Џорџот Денинг М.Р. (Џорџ Денинг М.Р.) го дал следното правно објаснување: „Што се однесува на побарувањето од деликтот, несреќата се случила во територијаните воли на Нигерија. Но, иста била предизвикана на нафтена платформа, која е во сопственост и е контролирана од компанија од Холандија, управувана преку вработени од таа компанија. Нигеријците немаат ништо со платформата. Така што, Нигерија е „надвор“. Повремено е Англичанец, но неговите колегии работници (кои би-

¹⁷ Во оваа смисла види ја судската одлука која е донесена во случајот на *Бабкок против Даксон* (*Babcock v. Jackson*). Во споменатиот случај за надомест на штета за физичка повреда која тужителката ја претрпела во Канада, во провинцијата Онтарио додека патувала во автомобилот на нејзините пријатели, Апелациониот суд на Њујорк го применил правото на Њујорк како меродавно право, затоа што постоела значително посилна врска помеѓу односот и правото, отколку врската која постоела со правото на Онтарио кое инаку било меродавно согласно прифатениот принцип на *lex loci delicti*. Преку оваа одлука е напуштен принципот на *lex loci delicti* от принципот на *lex loci delicti*. Преку оваа одлука е напуштен принципот на *lex loci delicti* commissi и се поставени темелите на конфликтната револуција во делот на вондоговорната одговорност за штета. Повеќе за случајот види во: Шарпелл Р. Навуеј, *Lex Loci Delicti and Babcock v. Jackson*, *William & Mary Law Review*, Vol. 7, Issue 2, 1966, стр. 249-257.

¹⁸ Така и: *Amos Sharita, A Transatlantic Inspiration: The "Proper Law of the Tort" Doctrine*, *The Modern Law Review*, Vol. 33, No. 1 (Jan., 1970), стр. 27-33.

де небрежни) можеле да бидат Англичани или Американци, или да имаат некаква друга националност. Единственото нешто што е задничко помеѓу нив е без прашањ да одлучам за соодветното право за деликтот (настрана од догворот) би рекол дека тоа е правото на Холандија.“¹⁹

Предностите при определувањето на меродавното право согласно доктрината за соодветно право, односно со примена на принципот на најтесна врска можеме да ги согледаме особено во можноста сите аспекти кои го сочинуваат граѓанскиправниот деликт да бидат посебно анализирани. Или како што истакнува и самиот Морис (Морис) проблемот може да се подели на неколку помали прашања и така да има посоедветна анализа на општествените фактори кои се вклучени. Прашањата кои можат да се појават кај деликтите секако дека се многу помалку од оние прашања и ситуации кои може да се појават кај договорите. Но тие се во доволен број за да наметнат неколку дилеми како, на пример – дали наметнувањето на само еден принцип – правото на местото каде е извршен деликтот – ќе доведе до општествено прифатени последици.²⁰

На тој начин, примената на принципот на најтесна врска може најдобро да го поврзе односот со државата со која според ова е во најтесна врска. Но, не треба да се занемари и фактот дека бројните критики за можноста арбитражност кои се упатени на примена на принципот *lex loci delicti* за негова замена со принципот на најтесна врска кој го предлага доктрината на најсоодветно право, го преоблекуваат фактот дека секогаш добра појдовна основа, а тоа е местото каде е извршен граѓанскиот деликт.

Денес, принципот на најтесна врска во рамките на правото на Република Македонија и во правото на Европската унија е поставен во вид на специјална клаузула за самоисклучување во делот на колизивните норми за вондоговорната одговорност. Така, и во ЗМПН и во Регулацијата Рим II е пропишано дека, кога од сите околности на случајот јасно произлегува дека односот очигледно потесно е поврзан со држава различна од она која е определена преку основната точка на врзувањето (*lex loci delicti*) или, так, преку заедничкото вообичаено престојувањето на лицето од кое се бара одговорност за штетата и општетеното лице во времето на настанување на штетата, меродавно е правото на таа држава со која односот е очигледно потесно поврзан. Притоа, очигледно потесна врска со друга држава може да се заснова особено на претходната врска меѓу странките, како што е, на пример, договор, кој е тесно поврзан со односниот деликтен однос.²¹

¹⁹ *Nugh P. E. Some Thoughts on the Proper Law of a Tort*, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 26, No. 4, Essays in Honour of John Humphrey Carlie Morris (Oct., 1977), стр. 934.

²⁰ J. H. C. Morris, *The Proper Law of a Tort*, *Nordic Law Review*, Vol. 64, No. 6 (Apr., 1951), стр. 892.

²¹ Во таа смисла види ги членовите 33 од ЗМПН и член 4 од Регулацијата Рим II.

2.4. Вообичаено престојувалиште (*habitual residence*)

Вообичаеното престојувалиште веќе извесно време се користи како точка на врзувањето. Истото има доста важна улога во Конвенциите на Хашката конференција за меѓународно приватно право, бидејќи истото овозможува алтернатива на државјанството и истото е ослободено од тешкотите со кои е придружен домицилот, како што се намерата, потеклото и зависноста на мажената жена во однос на нејзиниот домицил.²²

Терминот на вообичаено престојувалиште за прв пат е употребен во билатералните договори за правна помош, според кој органот од државата на вообичаеното престојувалиште на апликантот бил определен како надлежен да ја укаже меѓународната правна помош. Слични одредби можат да се најдат во првата Хашка конвенција за граѓанска постапка од 14.11.1896 година. Зошто предност е даден на примената на овој термин наместо на вообичаениот израз на живеалиште не е познато. **Van Hoogstraten** (Ван Хоогстраген) смета дека терминот за прв пат е употребен во договор помеѓу Франција и Прусија од 1898, како превод на германскиот израз "*gewohnlicher Aufenthalt*".²³

Различни автори се имаат обидено да ја дефинираат фактичката состојба на вообичаеното престојувалиште. **Mann** (Ман) не воочува на пример, разлика помеѓу принципот на вообичаено престојувалиште и домицил.²⁴

Во компаративното меѓународно приватно право кое ја регулира сложената проблематика на вондоговорната одговорност за штета, вообичаеното престојувалиште не се користи како самостојна, примарна точка на врзувањето. Напротив, истото се користи само во ситуации кога е потребен коректив на примарната точка на врзувањето за вондоговорната одговорност за штета во правото на Република Македонија и во правото на Европската унија. Така, и во случаите кога се исполнети условите за примена на правото согласно основната точка на врзувањето во правото на Република Македонија и во правото на Европската унија (член 33 став 1 од ЗМПП и член 4 став 1 од Регулативата Рим II), доколку во моментот на настанување на штетната последица, лицето од кое се бара одговорност и оштетеното лице имаат заслничко вообичаено престојувалиште во иста држава, правото на таа држава се применува.²⁵

2.4.1. Критики во однос на поставеноста на „вообичаеното престојувалиште“ во Регулативата Рим II

Во однос на вообичаеното престојувалиште, за одбележување е ситуацијата која може да настане согласно начинот на кој е поставено како точка на врзувањето во Регулативата Рим II, а во врска со дефинирањето на поимот

²² Поопширно види на: <http://www.lawreform.ie/fileupload/consultation%20papers/wpHabitualResidence.htm>, параграф 18.

²³ L. I. de Winter, *Nationality or Domicile? The Present State of Affairs*, Recueil des Cours, Vol. 128 (1969/III) стр. 423.

²⁴ Ibidem, стр. 428.

²⁵ Види член 33 став 2 од ЗМПП и член 4 став 2 од Регулативата Рим II.

„држава“ во самата Регулатива. Согласно членот 25 став (1) „ако државата се состои од неколку територијални единици, а секоја од нив има свои правила за вондоговорна одговорност, секоја територијална единица за потребите за определување на меродавно право согласно оваа Регулатива се смета за држава“.²⁶ Може да настане ситуација во која лица кои имаат вообичаено престојувалиште во различни територијални единици во рамките на една сложена држава, а притоа територијалните единици да имаат сопствени правила за барем некои прашања од доменот на вондоговорната одговорност (како, на пример, прашањето за видот на одговорноста, застареноста или пак само за видовите на деликти), таквата територијална единица да се смета за држава, и како последица од тоа да не може да се примени правото на заедничкото вообичаено престојувалиште.

Станува збор за донекаде апсурдна ситуација, особено во државите со англо-саксонски правен систем кој во својата правна традиција го има деликтното право (*tort law*), кое е погесен поим од вондоговорната одговорност. Иако во сложените држави со англосаксонски правен систем, деликтите се регулирани според *common law* правилата, определени прашања од доменот на вондоговорната одговорност (во прв ред прашањата за застареност) се регулирани посебно во рамките на посебните територијални единици.

Во прв ред тука мислиме на Велика Британија, Австралија и Канада. Покрај Квебек, кој согласно сфаќањето на Регулативата Рим II ќе се смета за посебна држава, така и територијалните единици на Австралија ќе се сметаат за посебни држави, независно од тоа што постојат очигледни разлики помеѓу Канада и Австралија, независно од тоа што постојат очигледни разлики помеѓу да, за сите територијални единици, освен Квебек важат *common law* правилата за вондоговорна одговорност, и тоа за сите прашања, во Австралија, ситуацијата е таква што за делитното право во примена се *common law* правилата, додека прашањето за застареноста е оставено да се регулира во рамките на територијалните единици. И, ако го применуваме членот 25 за целите на соодветна примена на Регулативата ќе се најдеме во ситуација каде територијалните единици на Канада и Австралија ќе ги сметаме за засебни држави.²⁷

Така, доколку имаме вондоговорен однос кој се засновал помеѓу страни кои имаат вообичаено престојувалиште во различни територијални единици на Канада или Австралија, нема да може да се примени исклучокот за определување на меродавно право за вондоговорна одговорност според заедничкото вообичаено престојувалиште, туку да се остави простор за примена на основното правило во случај на отуѓство на избор на меродавно право, содржано во Регулативата Рим II – *lex loci damni*.

Следнава ситуација го претставува наведениот проблем. Двајца другари Австралијанци, кои живеат во различни држави, доаѓаат на одмор во Европа. Изнајмуваат автомобил во Шпанија. Се случува несреќа и еден патник е повреден. Доколку се примени правото на Австралија, сите прашања во врска

²⁶ Види го членот 25 (1) од Регулативата Рим II.

²⁷ Види го членот 25 од Регулативата Рим II.

со случајот ќе бидат решени според правилата на *common law*. Правото на Шпанија, пак, ќе доведе до различен резултат. Би било апсурдно да се применат правото на Шпанија, само затоа што двете странки имаат вообичаено престојувалиште во различни територијални единици на Австралија.²⁸

Секако, ситуацијата би била поинаква доколку наместо Австралија, како пример ја имаме Канада. Оправдан би бил пристапот кога единот другар би живеел во Монтреал, а другиот во Квебек. Тогаш, членот 25 став 1 од Регулацијата не би преживувил никакви проблеми, затоа што Квебек има целосно посебни правила.

Смислата на членот 25 потребно е да се толкува во поширока смисла и да се смета дека е единствено во насока кога разликите помеѓу територијалните единици во рамките на една сложена држава се однесуваат на основните прашања на деликтното право (како на пример видот на одговорноста, условите за исклучување на провиниваноста, висината за надоместокот на штетата, правилата за безбедност и повеќените), а не во однос на т.н. споредни прашања. Би требало само доколку спорното прашање е во врска со т.н. споредно прашање, само тогаш да е во примена ставот 1 од членот 25. Доколку некое споредно прашање не е спорно, во тој случај за да може вообичаеното престојувалиште да го даде својот вистински придонес кон определувањето на меродавното право, потребно е да се толкува дека странките имаат вообичаено престојувалиште во иста држава и да се применат правилата на сложена држава (во претходниот пример, тоа би биле *common law* правилата на Австралија за деликтно право).

Друг начин кој може да се примени во врска определувањето на поимот држава во согласност со членот 25, начин кој е прифатен на пример во Луизијана (САД),²⁹ а за кој се залага и Тревор С. Натлу (Тревор Хартин) е дополнување на спомениот член со нов параграф кој би пласел на следниот начин: во случај кога странките престојуват во различни држави, но правото на тие држави е исто во однос на спорното прашање, ќе се смета дека живеат во иста држава.³⁰ Станува збор за решение кое би било коректив на строгит јазик во членот 25 и истото смета дека е во духот на самата Регулација.

Можеме да заклучиме дека вообичаеното престојувалиште ја исполнува својата функција само доколку истото постои во моментот на настанување на штетата (заедничко вообичаено престојувалиште на лицето од кое се бара одговорност и штетникот) и не постои некоја очигледно потесна врска помеѓу односот и правото на некоја друга држава.

²⁸ Natlu S. Trevor, *Choice of Law for Non-Contractual Liability: Selected Problems under the Rome II Regulation*, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 57, No. 4 (Oct., 2008), стр. 901.

²⁹ Види член 3544 (1) од Граѓанскиот Кодекс на Луизијана – “Доколку во време на повредата, повредениот и лицето кое е одговорно за повредата имаат живеалиште во иста држава, правото на таа држава. Лицата кои живеат во држави чии права за определено прашање се суштествено исти, ќе се сметаат дека имаат живеалиште во иста држава”. Текстот на целиот член е достапен на следниот линк: <https://h2o.law.harvard.edu/collages/10917>.

³⁰ Ibidem, стр. 90.

3. Заклучок

Во теоријата и практиката на меѓународното приватно право во однос на традиционалните точки на врзувањето кај вондоговорната одговорност за штета, очигледна е борбата во меѓународното приватно право за задоволување на два основни концепти – концептите на правната сигурност од една страна и флексибилноста од другата страна. Правната сигурност се постигнува со користење на непосредно-обврзувачките точки на врзувањето (*lex loci delicti commissi*, *lex loci damni*, *lex fori*, вообичаено престојувалиште), додека пак флексибилноста се постигнува преку прифаќање на клаузулите за саморискучување и рамковната точка на врзувањето – принципот на најтесна врска.

Од анализата на традиционалните точки на врзување произлегува дека поминување помеѓу двата принципи на меѓународното приватно право не може да се постигне со традиционалните точки на врзување, заради што е потребно прифаќање на нова точка на врзување. Односно, поминувањето најдобро би можело да се постигне со автономијата на воцата која, од една страна, ќе им овозможи на странките најдобро да си ги планираат своите постапки, затоа што однапред ќе го знаат правото според кое ќе се пенат тие нивни постапки, а, од друга страна, ќе овозможи во секој конкретен случај да се изврши индивидуализирање на правилата и примена на токму тие правила, за кои странките сметаат дека ќе ги дадат најдобрите резултати. Но, во ниту еден случај не преулицираме дека државата треба да стои на страна и истата да не врши ограничувања и заштитата на нејзиниот интерес. Секако дека тоа ќе го стори преку ограничувањата на автономијата на воцата, но и со проширување на разгранет колизионен систем кој ќе се примени во случаите кога странките нема да изберат меродавно право за нивниот вондоговорен однос.

Библиографија

1. Vardi Thon, Borđa Vespade, Knežević Gašo, Ravić Vladimír, *Medunarodno privatno pravo, deseto izdanje*, Beograd, 2010;
2. Olfhant Ken, *Cilines of Tort Law in Europe*, Journal Of European Tort Law, August 2012; 3(2);
3. Van Den Cees, *European Tort Law and the Many Cilines in Europe*, *Private Law and the Cilines in Europe* edited by Thomas Wilhelmsson, Kluwer Law International, 2007;
4. Neuhaus Heinrich Paul, *Legal Certainty versus Equity in the Conflict of Laws*, Law and Contemporary Problems, Vol. 28, No. 4, New Trends in the Conflict of Laws (1963);
5. Little E. Laura, *Conflict of Laws Structure and Vision: Drafting a Venerable Discipline*, Georgia State University Law Review: Vol. 31: Iss. 2, Article 1, 2014;
6. Тарвоска Полинсена, *Меѓународно приватно право – судир на законите*, Скопје, 2002;
7. McClean David, *The Conflict of Laws, fourth edition*, London, 1993;
8. Briggs Adam, *The Conflict of Laws, second edition*, Oxford, 2008;
9. *Lex Loci Delicti Rejected In Torts Conflicts Of Law - Griffith v. United Airlines, Inc.*, 25 Maryland Law Review, 238 (1965);
10. Százy Stephen, *The Basic Competing Factor in International Cases in the Domain of Civil Procedure*, The International and Comparative Law Quarterly Vol. 15, No. 2 (Apr., 1966);
11. O'Brien John, *Conflict of Laws, second edition*, London&Sydney, 1999.

12. Mortenes Reid, *Homing Devices in Choice of Tort Law: Australian, British and Canadian Approaches*, International and Comparative Law Quarterly, Vol. 55, No. 4 (Oct., 2006), Oxford University Press, стр. 841.
13. Bate Pawley John, *Notes of the Doctrine of Renovit in Private International Law*, London, 2012 (originally published 1924);
14. Chappell R. Harvey, *Lex Loci Delicti and Babcock v. Jackson*, William & Mary Law Review, Vol. 7, Issue 2, 1966;
15. Amos Shapira, *A Transatlantic Inspiration: The "Proper Law of the Tort" Doctrine*, The Modern Law Review, Vol. 33, No. 1 (Jan., 1970);
16. Nygh P. E., *Some Thoughts on the Proper Law of a Tort*, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 26, No. 4, Essays in Honour of John Humphrey Carille Morris (Oct., 1977);
17. J. H. C. Morris, *The Proper Law of a Tort*, Harvard Law Review, Vol. 64, No. 6 (Apr., 1951);
18. L. I. de Winter, *Nationality or Domicile? The Present State of Affairs*, Recueil des Cours, Vol. 128 (1969/III);
19. Hartley C. Trevor, *Choice of Law for Non-Contractual Liability: Selected Problems under the Rome II Regulation*, The International and Comparative Law Quarterly, Vol. 57, No. 4 (Oct., 2008).

Prof. dr. sci. Toni Deskoski*
Vangel Dokovski, PhD**

TRADITIONAL CONNECTING FACTORS FOR NON-CONTRACTUAL OBLIGATIONS

Summary

What is the role of the traditional connecting factors for non-contractual obligations? An answer to this complex and difficult question must begin with some reflection on both terms of the question – “traditional connecting factors” and “non-contractual obligations”.

This article is an examination of the traditional connecting factors for non-contractual obligations. It provides a comparative overview of the main principles of the PIL – principle of legal certainty and flexibility.

This analysis considers also the extent to which the law and culture in the civil and common law PIL systems are interconnected. The main hypothesis in this article is that the traditional connecting factors for non-contractual obligations have function as a form of social control. Hence, all states are using their legislative power to determine the applicable law for non-contractual obligations by using traditional approach to resolving the conflict of laws in this area.

Key words: non-contractual obligations, *lex loci delicti commissi*, *lex loci damni*, *proper law*, habitual residence.

* Prof. dr. sci. Toni Deskoski, Full Professor, University Ss. Cyril and Methodius, Faculty of Law “Justinianus Primus”, Skopje, R. Macedonia

** Dr. Vangel Dokovski, Assistant Professor, University Ss. Cyril and Methodius, Faculty of Law “Justinianus Primus”, Skopje, R. Macedonia

доц. д-р Иванка Додовска¹

МИРОВНАТА КОНФЕРЕНЦИЈА ВО ПАРИЗ, 1919 ГОДИНА

1.01. изворна научна статија

На првата седница на Париската мировна конференција од 1919 година бил претставен новиот начин на однесување во меѓународните односи. Во 14-те точки од Вилсоновиот програм, било прокламирано начелото на самоопределувањето на народите кое дефинирало дека дипломатските односи треба да се водат отворено, мировните договори треба да бидат јавни и на истиот начин треба да се водат и дипломатските преговори. Во идишина се забрануваат тајните меѓународни односи; дипломатијата треба јавно да ја води својата работа и пред лицето на целиот свет.

Уште на самото отварање на конференцијата, овие ставови на американскиот претседател Вилсон биле пресретнати од силната војничаност на неговите сојузници. Тоа произлегувало генерално од силното противење на земјите победнички за безрезервно израмнување на територијалните граници, со цел да се примени колку што може по општо принципот на самоопределувањето на народите, независно од фактот дали тој принцип би бил во полза на победниците или на поразените. Од тие причини, силите на Антантата сакајќи да ги сочуваат резултатите на својата победа го изоставиле наодносното начело, а конечното територијално разграничување го уредиле по сопствена мерка. Со тоа наместо принципот на самоопределувањето на народите, на меѓународната конференција во Париз бил имплементиран принципот „*la force prime le droit*“ т.е. на „силата vs. правото“.²

Силите на Антантата и земјите придружнички, победнички од Големата војна, во исклучителна дискреција, во Советот на петминага, ги изработиле условите за мировните договори со победените држави од војната. Претставниците на победените држави потоа биле повикувани на Конференцијата, каде писмено им биле соопштувани изготвените услови, при што им бил дозволен извесен рок за да ги дадат своите забелешки. Во својата суштина овие забелешки немале некое особено значење, бидејќи освен неговото формално значење, и со ретки исклучоци, Конференцијата не ги земала забелешките на поразените држави во предвид.³

¹ доц. д-р Иванка Додовска, доцент на Правниот факултет „Јустинијан Први“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје.

² „од победниците не се зема ништо, колку и да е несправедливо и несовојствено од аспект на стничкото гледиште основата на неговото владеење“... Во пактот како далечен одзвук на тоа право останало барањето на Вилсон, преточено во редакцијата на членот 19 од Уставот на Друштвото на народите за ревизираните договори... Види повеќе кај Георги, П. Генов, Правното положение на малцинствата, Софија, стр. 63.

³ Постоела закана за случај победената страна во рок од десет дена доколку не го потпишала мировниот договор, последиците од неисполнувањето на налогот целосно да потпаднат врз